

הרב קדוש גבריאל

הידור מצוה בנרות חנוכה

על חשיבותה המיוחדת של מצות הדלקת נרות חנוכה ניתן ללמוד מדברי הרמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ד הל"ב): "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו..." וכן מדברי השולחן ערוך (סל' תרעא סעי' א): "צריך ליזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה..."

למרות שמצות חנוכה היא מצוה דרבנן מוצאים במצוה זו גדרים הלכתיים מיוחדים אשר לא קיימים במצוות אחרות, ואפילו לא במצוות דאורייתא, נפרט דינים מיוחדים אלו שבמצות הדלקת נר חנוכה, וננסה בעז"ה לומר שכולם בעלי מכנה משותף אחד שהוא עיקר תקנת חז"ל בהדלקת נר חנוכה.

א. מהדרין ומהדרין מן המהדרין

מעלה מיוחדת בנר חנוכה שאינה קיימת בשאר המצוות, שיש גדר של מהדרין ושל מהדרין מן המהדרין שלא מצאנו במצוות אחרות. וכך הם דברי הגמרא בשבת (כא ע"ב):

"תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך".

אמנם לימדונו חז"ל את מצות ההידור מן הפסוק "זה א-לי ואנוהו" שיהיה האדם מתנאה במצות כגון סוכה, לולב, אתרוג וכד', וכדברי הגמרא בנזיר (ב ע"ב) "תניא זה אלי ואנוהו אנאה לפניו במצות אעשה לפניו סוכה נאה לולב נאה

ציצית נאה אכתוב לפניו ספר תורה נאה ואכרכנו בשיראין", אך לא מצאנו גדר של מהדרין ומהדרין מן המהדרין בשאר מצוות.

הרב סולבייצ'יק (בית הלוי עה"ת, דרוש לחנוכה עמ' פ) מסביר שכל עניינו של נס החנוכה היה מצד מה שרצו החשמונאים להדר ולהדליק בהידור את נר החנוכה, וז"ל: "הנה הא דמצינו במצוה זו הידור ויותר הידור. הנראה משום דעיקר הנס תכליתו היה רק משום הידור המצוה דהרי היה בפך שמן להדליק בו לילה אחת והרי היו יכולים לעשות פתילות דקות ביותר שתהיה הפתילה חלק שמינית מן מה שהיה רגיל להיות בכל יום מקודם והיה מספיק לשמונה ימים והיה מקיים עיקר המצוה דהרי אין שיעור לעובי הפתילות. וכל הנס היה רק משום הידור מצוה שיהיו הנרות יפים כמו שהיו מקודם וע"כ תיקנו חכמים במצוה זו הידורים מבכל מצוה".

זאת אומרת שכל מהותו של נס חנוכה כרוך וקשור להידור, ולכן זכתה מצוה זו למהדרין ולמהדרין מן המהדרין אף שמדרגה זו אינה קיימת בשאר המצוות. הרב סולבייצ'יק רומז לכך שבכל המצוות יש שיעור להידור מצוה (עד שליש וכד') אך במצות חנוכה ההידורים מכפילים את הוצאות המצוה עד לכדי פי שמונה מעלות המצוה המקורית של נר אחד לכל לילה.

ב. דין עני המתפרנס מן הצדקה

בנר חנוכה קיימת מעלה נוספת והיא שעני המתפרנס מן הצדקה מחויב אף הוא בהדלקת הנר כדברי הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ד הי"ב) "...אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק" וכן בשו"ע (סי' תרעא סעי' א) "צריך ליזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק".

הביאור הלכה (לשו"ע שם) מסביר

"...הרה"מ כתב דהרמב"ם למד כן מדין ד' כוסות דזה וזה הוי משום פרסומי ניסא, ולפ"ז נראה דהגבאים מחוייבים ליתן לו נרות להדליק כמו בד' כוסות. מיהו אם לא נתנו לו צריך לעשות כמו שכתוב בשו"ע וכן הדין בד' כוסות. מיהו נראה דאין צריכין ליתן לו כ"א נר אחד בכל לילה דהיינו נר איש וביתו, דיותר הוי מן המהדרין ואין חיוב ליתן לו [חמד משה]."

העני ששואל על הפתחים מחויב אמנם בהדלקת הנר, ואם אין לו יש לתת לו את הנצרך לקיום המצוה, אך אין חייבים לתת לו אלא עיקרה של ההדלקה ולא כמדרגת המהדרין או מהדרין מן המהדרין.

ג. אם אין לחברו שמן כלל, נותן לו שמן ויותר על המהדרין

מה יעשה אדם שיש לו מספיק שמן להדליק בכל הימים באופן של מהדרין מן המהדרין ולחברו אין שמן כלל? כתב השו"ע (סי' תרע"א סעי' ב)

"כמה נרות מדליק; בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבלייל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. הגה: וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק (הרמב"ם), וכן המנהג פשוט; ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין (מהר"א מפראג)".

וכתב על כך המשנה ברורה:

"ואם יש לו שמן בצמצום על כל השמונה ימים ולחברו אין לו כלום מוטב שידליק בכל לילה אחד ויתן גם לחבירו דהא מדינא א"צ אלא אחד כנ"ל ודוקא כשחבירו אינו מב"ב או שאינו סמוך על שולחנו אבל אם הוא מב"ב מוטב שיהיה הוא מהמהדרין".

דין זה מקורו במגן אברהם ובמחצית השקל. ערוך השולחן מבאר מדוע יש להעדיף את הדלקת חברו על פני ההידור שלו:

"ואם יש לו כשיעור לכל הנרות ולחברו אין כלל מוטב שיתן מעט לחברו והוא לא ידליק רק נר א' (מג"א) דמוטב שלא יהיה הוא המהדר וחברו ג"כ יקיים המצוה משיהיה הוא מהדר וחברו לא יקיים המצוה כלל ובזה לא שייך חטוא כדי שיזכה חברך שהרי גם הוא יצא..."

הנימוק להנהגה זו לפי ערוך השולחן שמכיון שהוא מקיים את המצוה כעיקר הדין, וגם חברו יוכל לקיימה כעיקר הדין לכן ההידור במצוה שלו לא גובר על עיקר הדין של חברו ויש עליו חובה לדאוג לכך שחברו יקיים את המצוה כהלכתה. נראה שרבי יוסף חיים זצ"ל, בעל הבן איש חי, נימק דין זה של נר חנוכה כערוך השולחן. בספרו שו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סימן לה) הוא נשאל לגבי אב שרוצה למול את בנו בעצמו מצד מצוה בו יותר משלוחו ומאידיך הוא רוצה להיות סנדק, מה להעדיף? וענה שיעדיף את מצות הסנדקאות:

"...הנה הוא מרויח מחמת כן מצות הסנדקות שהיא גדולה ממצות המילה, דהא א"א ליה לקיים שתי מצות אלו ביחד כהלכתן, ומלבד דהסברה מחייבת למימר הכי, אביא ראיה לדבר זה בס"ד ממ"ש המג"א בסי' תרע"א סק"א, דאם היה לו שמן בצמצום, ולחבירו שהוא דר בבית אחד אין לו כלל, מוטב שידליק בכל לילה נר אחד, ויתן גם לחבירו, דהא מדינא אין צריך אלא נר א'... נמצא אע"ג דזה חסר הידור מצוה שאמרו חכמים בנר חנוכה, אנחנו מורין לו לבטל מצות הידור זה כדי שחבירו יזכה לעשות המצוה, והדברים קל וחומר בנ"ד, דהוא בעצמו עושה מצות הסנדקות שהיא גדולה, ואם יבא לקיים פרט זה שאמרו חכמים מצוה בו יותר מבשלוחו, ולא יקיים מצות המילה ע"י שליח, הנה חסר ממנו מצוה זו של סנדקות, הנה שורת הדין נותנת דאמרינן ליה עביד מצות סנדקות, ומצות המילה תעשנה ע"י שליח, והרי יש בידיך שתי מצות כהלכתן, ורק חסר ממנו הידור מצוה שאמרו מצוה בו יותר מבשלוחו".

משמע שאכן אם מקיים הוא את עיקר הדין, מסברה פשוטה אין לו להדר במצותו אם חברו לא יקיים כלל את המצוה וחייב לוותר לטובת חברו על הידורו שלו.

בשו"ת משנה הלכות (חי"ג ס' צח) נשאל האם יש עדיפות בקיום שתי מצוות בלא הידור מקיים מצוה אחת מהודרת. והוא ענה כך:

"בדבר השאלה עוד במי שהיו לפניו שתי מצוות ויש לו מעות בצמצום מה עדיף, או לקיים מצוה אחת בהדור ובכל פרטיה ולא יוכל לקיים המצוה השניה או שיקיים תרוויהו בלי הידור? ולפענ"ד פשטו דיקיים ב' מצוות בלי הידור... וגדולה מזו כתבו הפוסקים ז"ל דאפילו יכול הוא לעצמו לקיים המצוה עם כל ההידורים אלא שחסר לחבירו לקיים מצוה ואם יתן לחברו לא יוכל לקיים לעצמו בהידור אפ"ה עדיף שיקיים המצוה כחיובה בלי הידור ויתן העודף לחבירו שיקיים הוא ג"כ עיקר המצוה עכ"פ, והטעם בזה דכל שחבירו לא קיים המצוה הרי הוא כאילו גם הוא לא קיים מטעם ערבות דישראל ערבים זה לזה... איברא דמבואר במג"א א"ח סי'

תרע"א סק"א דאם יש לו שמן בצמצום ולחבירו אין לו כלל מוטב שידליק בכל לילה אחד ויתן גם לחבירו דהא מדינא א"צ אלא א' ע"כ. ויש לעיין לפי מה שאנן בני אשכנז קיי"ל עכשיו ונוהגין דכל אחד מדליק לעצמו ואפילו אין לו רק נר אחד והו"ל כאילו נפסק הלכה דכל אחד ידליק לעצמו אי כה"ג נמי יחלק לו או דילמא כה"ג א"צ דסוף סוף מעיקר דינא אם אין לו יכול לצאת עם חברו וכן נראה ודו"ק".

משמע מדבריו שחובת קיום המצוה ע"י חברו היא חובתו של האדם בעצמו מדין ערבות ולכן אין לאדם להדר במצוה בזמן שאין חברו יכול לקיים מצוה, כי אם חברו לא יקיים מצוה אזי גם מצותו שלו נפגעת מדין הערבות.

ד. הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

השו"ע (תרע"א, ז) פסק שיש מנהג להדליק ולברך על הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת, ויש לשאול מדוע בערב שבת לא נהגו להדליק נר בבית הכנסת כמו בחנוכה?

ה. ברכת הרואה והדלקת נרות בבית הכנסת

תוס' (סוכה מו ע"א) מנמקים את הדין המיוחד שבנר חנוכה שהרואה מברך בשני פנים: משום חביבות הנס וכן בגלל שיש בני אדם שאין להם בתים ולכן לא יוכלו לקיים את המצוה. התוספות מוסיפים:

"וטעם ראשון ניחא... ועוד יש לפרש דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך".

ומכאן שהרואה מברך על מעשה של אחר (שהדליק את הנרות).

נראה שכל הדינים המיוחדים דלעיל נובעים משורש אחד: מצות נר חנוכה נתקנה בעיקרה בכדי לפרסם את הנס ולסיבה זו יש השלכות הלכתיות בפרטי ההלכות של מצות הדלקת נר חנוכה כמו שמנינו לעיל.

א. היסוד של מהדרין ומהדרין מן המהדרין נובע מכך שחלק מהגדרת המצוה הוא להרבות בהדלקת נרות ולכן ככל שיהיה ריבוי נרות כך יתרבה פרסום הנס, ולכן תיקנו גדרים מיוחדים אלו מכיון שהם קשורים לעיקרה של המצוה שהוא להרבות בפרסום. מצות ההידור בנר חנוכה אינה נובעת מצד "זה אלי ואנוהו"

הרגיל במצוות אלא נובעת מהיסוד של פירסומי ניסא, וככל שיש ריבוי נרות כך יש יותר פירסומי ניסא. הדברים אמורים לא רק לגבי מספר הנרות אלא גם לגבי מספר האנשים שמתתפים בהדלקה, וככל שאנשים רבים יותר ידליקו נרות חנוכה, אזי מתרבה ומתפרסם הנס. גדר זה של רבוי נרות וריבוי אנשים המדליקים שהוא חלק מן ההידור הוא חלק אינטגרלי ממצות נר חנוכה כי על ידו מתפרסם הנס, שהוא עיקרו של חנוכה.

ב. את המעלה של המצוה שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה מחויב בנר חנוכה הסביר המשנה ברורה שחז"ל חרגו מהכלל של "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות" וחייבו את האדם לקבל צדקה בכדי לקיים מצוה זו מכיון שיש חובת פרסום הנס ולכן הציבור כולו שייך במצוה זו וכן מחובת הציבור לתת צדקה לעני בכדי שידליק ובכך יתפרסם הנס יותר.

ג. הדין המיוחד של ויתור על מצות הידור של האדם על מנת לזכות את חברו במצות נר חנוכה כהלכתו נובעת גם מעקרון זה של פרסום הנס,¹ שהרי עניין המצוה להרבות בפירסום הנס ולכן ע"י שחברו גם ידליק נרות חנוכה אזי הוא עצמו "מהדר" יותר מאשר אילו היה מדליק לבד באופן של "מהדרין ומהדרין מן המהדרין", שהרי כעת יש ריבוי בפרסום הנס שגם בבית חברו ידליקו נרות חנוכה.

ד. תקנת הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת נראה שנובעת מעיקרון זה של ריבוי פרסומי ניסא ולכן דווקא בנר חנוכה תיקנו להדליק בבית הכנסת ומפורשים הדברים בשו"ע (תרע"א, ז) "...בבה"כ... מדליקין ומברכין משום פרסומי ניסא...".
ה. לפי עקרון זה שאמרנו גם חובת הרואה לברך על נר חנוכה באופנים מסויימים נובעת מכך שיש בנר חנוכה עניין להרבות כמה שיותר פרסומי ניסא.

"ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס..." (רמב"ם חנוכה ג, ג).

1. ולא בהכרח כדברי המשנה הלכות שהסביר דין זה מדין מצות ערבות במצוות, שהרי לא מצאנו חיוב של 'חטא', במובן שאל תהדר במצוה, כדי שיזכה חברך, שהרי זה חידוש לומר שיהיה אדם מחויב לוותר "על מצות" זה א-לי ואנוהו" במצותו בכדי שחברו יוכל לקיים מצוה כהלכתה בלי הידורים ורק בגלל ערבות אכן כך ההלכה, וכן לא מטעמו של הבן איש חי מסברה פשוטה שעדיף לקיים מצוה בלי הידור באופן שגם חברו יקיים את המצוה.